

Fekete Csaba

Orgonaemlék

Helytelenítettem korábban a szóhasználatot, főként a címül választott elnevezést a KÖH (Kulturális Örökségvédelmi Hivatal) iránymutatásában.¹ Magyartalan és hibás nyelvszemléletű ez az ajánlás, elfogadása és terjedése nemkívánatos hanyagság volna. Félős, hogy a Hivatal ne talán kötelezné is, hogy más címen idézzük Dávid István munkáját, amelyben „Műemlékorgonák” az első szó.²

Fekete Csaba református lelkész a Tiszántúli Református Egyházkerület és Kollégiumi Nagykönyvtár (Debrecen) tudományos főmunkatársa.

Anyanyelvünkön tudniillik nem mindegy, hogy *műemlékről* vagy *emlékműről*, *használatszóról* vagy *szóhasználatról* beszélünk. A jelzős összetételek sorrendje csak a tájékoztatatlannak közömbös. A *falumúzeum* azt jelenti, hogy van valamelyik faluban egy múzeum, amely a falu tárgyait állítja az oda látogató közönség elé, a falu történetének összefüggésében dokumentálja a táj történetét. Ha az egész falu múzeum, nemzetközi szóval skanzen, akkor *múzeumfalunak* kell mondanunk.

Műemlékké nyilváníthatók különféle okok miatt feltétlenül védendő és megőrzendő orgonák. Elnevezésük mégsem műemlékorgona, mint eddig — mostantól orgonaemlék. A KÖH szerint.

Pedig a Hivatal szakértője sem *asztalírónál* fogalmazta meg véleményét, emlékezetes régi hangszereknek sem az *asztaljátszójá*hoz ül, gyermekét sem a *térjátsszóra* viszi le. *Íróasztal*, *játszóasztal*, *játszótér* és hasonló példák nyomán magyarul nem az emléket minősíti az orgona, hanem megfordítva, az orgonát, egy mester művét minősíti az, hogy védendő emlék (ipari, technikai, eszmei, művészettörténeti vagy egyéb okkal). Ezért hibás az *orgonaemlék* szó akkor is, ha létezik *Orgeldenkmal* német szakkifejezés. Egyébként Hermann Binder, hivatkozva Dávid Istvánra és könyvére, a könyv címét németre fordítva *Denkmal-orgel* szót használ.³ Magyarul való értelmezhetőségétől és szakirodalmi előfordulásától függetlenül a Hivatal által bevezetni kívánt szó helytelen. Anyanyelvünk akadémiai segédkönyveiben egyébként nem található, sem a szakszótárakban. Ez nem feltétlenül szólna az ajánlott kifejezés elvetése mellett és elfogadása

¹ Fekete Csaba: „»Orgonaemlékek [...] kezelésére [...] vonatkozó irányelvek«, KÖH, Budapest 2005. 14 lap”: *Magyar Egyházzene* XIII (2004/2005) 466–468.

² *Műemlék orgonák Erdélyben*. Budapest—Kolozsvár 1996.

³ *Orgeln in Siebenbürgen*. Kludenbach 2000. 5.

ellen, ha egyébként épkezláb szóalkotás volna. A nyelvújítás igen sok tanulsággal szolgált, tanulhatna belőle a mégoly rátarti Hivatal is.

Azonkívül ideje volna az elnevezések körüli zűrzavar enyhítésének, a rendezettségnek, megállapodásnak vagy szabványosításnak, és jó volna véget vetnünk a zavarteremtésnek. A Wilfried Praet kezdeményezte *Orgelwoordenboek* leírja és körülhatárolja a szakmai szóhasználat és a szakirodalom által egyes nyelveken elfogadott neveket, elnevezéseket orgonaépítésben, orgonakultúrában. Ez a nemzetközi összefogással megalkotott példa legyen ösztönzés a nemzeti terminológiai szótár megalkotására.⁴ Nálunk a Zalánfy Aladár (1887–1969) korában és tanítványai körében ismeretes szóhasználat (ez hatott a Szabolcsi-féle zenei lexikonra, hisz organológiai cikkeit Zalánfy írta), meg Erdély orgonaépítészetének magyarító adatai között is érdekes példák kínálnak. Többek között a pedál jelentésű *lábtó, lábító*; vagy a kopula jelentésű *csatló, csatoló* szerencsés leleményű, hibátlan és találó magyarsággal megalkotott szakkifejezés.

* * *

A címül választott elnevezés jelentéséhez a továbbiakban említék egy kis alkalmi kiadványt. Azért, mert ez nem csupán adatokat tartalmaz egyik értékes és restaurálásért kiálló református orgonánk történetéhez, hanem címe miatt az itt szóvá tett szakmai fogalom tisztázásához is adalék.

Mezőtúr 1855-ben készült, már régen elhanyagolt és rosszul javított (és a művek elhelyezését tekintve is módosított) orgonája régen megérdemelte volna a restaurálást. Nálunk többek között páratlan a maga korában és a hasonló hangszerék között abban, hogy Rückpositív⁵ műve mixtúrával épült és szerencsére változatlanul meg is maradt.⁶

Az orgona közvetlen történetéhez tartozik egy füzetes kiadvány.⁷ Megemlékezés, a költség gyűjtéséről és adakozásról. Az 1836-ban már elhatározott és meghirdetett folyamat eredményét kis füzetben adta közre az akkori lelkész.⁸ Ebben megvan a történet rövid összefoglalása, majd következik a kegyes adakozók névsora. A gyülekezet adakozóinak foglalkozása igen vegyes. Élén járnak a céhek (kovács, lakatos, csizmadia, kerékgyártó, szíjgyártó, szabó, szűcs, szűr-szabó). Az összegek nagysága 3 krajcártól 250 váltóforintig terjed.

A füzet címe: *Orgonaemlék*. A szó jelentése tehát ebben a kiadványban: 'emlékirat, az orgona építésének és az adakozók nevének megörökítése'.

⁴ Wilfried Praet (szerk.): *Orgelwoordenboek*. Nieuwkerken 2000.

⁵ Ennek magyarítása, azaz betű szerinti németes szóösszetétele is hibás, érdemesebb a németet használnunk.

⁶ *Magyarország orgonái*. Magyarországi Orgonák alapítvány, Kiskunhalas 2005. 320–321.

⁷ *Orgonaemlék a' mezőtúri helv[ét] hitvallású egyházban*. Közreadja Gyikó János. Szarvas 1855. Réthy Nyomda. 23 p. — Debreceni példányát használtam. Solymosi-Czár idézett műve is hivatkozik rá.

⁸ Sajnálatos módon a gyülekezet lelkészi hivatalától többszöri megkeresésre sem sikerült kiegészítő adatokat kapnom.